व्रश्च छेदे तु॰ पर॰ सक॰ ऊदित् वेट् । वृश्चति अव्रश्चीत् अव्राक्षीत् ।

व्रश्चन पु॰ वृश्च्यतेऽनेन व्रश्च-ल्यु । (छेनि) १स्वर्णादिच्छेदनार्थे अस्त्रभेदे अमरः । भावे ल्युट् । २छेदने न॰ अमरः ।

व्रात पु॰ वृ-अतच् पृषो॰ । समूहे अमरः ।

व्रातीन त्रि॰ व्रातेन चरति ख । संघजीविनि । "व्रातीनव्या लटीप्रास्त्रः" भट्टिः ।

व्रात्य पु॰ व्रातात् समूहात् च्यवति यत् । अव्यवहार्य्ये, संस्कारहीने, जातिमात्रोपजीविनि, "अत ऊर्द्ध्वं त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः । सावित्रीपतिता व्रात्या भवन्त्यार्य्यविगर्हिताः" मनुः । तत्र प्रायश्चित्तं मिता॰ उक्तं यथा तत्र व्रात्यतायां मनुनेदमुक्तम् "येषां द्विजानां सावित्री नानूच्येत यथाविधि । तांश्चारयित्वा त्रीन् कृच्छ्रान् यथाविध्युपनाययेदिति" । यच्च यमेनोक्तम् "सावित्रीपतिता यस्य दश वर्षाणि पञ्च च । सशिखं वपनं कृत्वा व्रतं कुर्य्यात् समाहितः । एकविंशतिरात्रञ्च पिबेत् प्रसृतियावकम् । हविषा भोजयेच्चैव ब्राह्मणान् सप्त पञ्च वा । ततो यावकशुद्धस्य तस्योपनयनं स्मृतम्" इति । तदुभयमपि याज्ञवल्कीयमासपयोव्रतविषयम् । यत्तु वशिष्ठेनोक्तम् "पतितसावित्रीक उद्दालकव्रतञ्चरेत् । द्वौ मासौ यावकेन वर्त्तयेन्मासं पयसा पक्षमामिक्षयाष्टरात्रं घृतेन षड्रात्रमयाचितेन त्रिरात्रमब्भक्षोऽहोरात्रमुपवसेदश्वमेधावभृथङ्गच्छेद्वात्यस्तोमेन वा यजेतेति" । तत्रेयं व्यवस्था यस्योपनयने आपद्भावेन तत्कालातिक्रमस्तस्य याज्ञवल्कीयव्रतानामन्यतमत् शक्त्यपेक्षया भवति अनापद्यतिक्रमे तु मानवं त्रैमासिकम् । तत्रैव पञ्चदशवर्षादूर्द्ध्वमपि कियत्कालातिक्रमे तूद्दालकव्रतम् व्रात्यस्तोमो वेति । येषान्तु पित्रादयोऽप्यनुपनीतास्तेषामापस्तम्बोक्तम् "यस्य पिता पितामहावनुपनीतौ स्यातान्तस्य संवत्सरं त्रैविद्यकं ब्रह्मचर्य्यम् । यस्य प्रपितामहादेर्नानुस्मर्य्यते उपनयनन्तस्य द्वादश वर्षाणि त्रैविद्यकं ब्रह्मचर्य्यमिति" ।

व्रात्यस्तोम पु॰ व्रात्ययोग्यः स्तोमः । यज्ञभेदे "स च यज्ञश्चतुर्विधः" कात्या॰ श्रौ॰ २२।४।१ सूत्रादौ दर्शितो यथा

"व्रात्यस्तोमाश्चत्वारः" सू॰ "व्रात्यस्तोमसंज्ञकाश्चत्वारः क्रतवो भवन्ति व्रात्याः प्रसिद्धा एव त्रिपुरुषं पतितसावित्रीकाः । प्रायश्चित्तार्थत्वाच्च लौकिकेऽग्नौ भवन्ति न ह्येतैराधानं प्रयुज्यते अतदङ्गत्वात् तदुक्तमाचार्य्येण स्थपतीष्टिं प्रकृत्य लौकिक इति । "द्वितीय उक्थ्यः" सू॰ "व्रात्यगणस्य ये सम्पादयेयुस्ते प्रथमेन यजेरन्" सू॰ सम्पादनं च गायननर्तकादीनाम् तेषां प्रथमेऽधिकारः । ये व्रात्या नृत्यगीतवाद्यशस्त्रधारणादौ स्वयं प्रवीणाः सन्त उपदेष्टारो भूत्वा स्वां विद्यां व्रात्यसमूहस्य सम्पादयेयुः शिक्षेयुः पाठयेयुः ते प्रथमेन यजेरन् । "द्वितीयेन निन्दिता नृशंसाः" सू॰ । नृशंसत्वेन ये निन्दितास्तेषां द्वितीयेऽधिकारः" सं॰ । ये नृशंसा निन्दितानृभिर्मनुष्यैरभिशंसनेन पापाध्यारोपणेन निन्दिताः गर्हिताः ज्ञातिभिर्बहिष्कृताः ते द्वितीयेन यजेरन्" कर्कः "तृतीयेन कनिष्ठाः" सू॰ कनिष्ठाः लघवः । "ज्येष्ठाश्चतुर्थेन" सू॰ अधिक्रियन्ते । ज्येष्ठशब्दार्थमाह "अपेतप्रजननास्थविरास्तदाख्यास्तेषां ये नृशंसतमः स्याद्द्रव्यवत्तमो वानूचानतमो वा तस्य गार्हपत्ये दीक्षेरन्" सू॰ । "स गृहपतिः कर्त्तव्यः" सं॰ । अपगतप्रजनेन्द्रियसामर्थ्यां यौवनापगमे । निर्वीर्य्यप्रजनाः स्थविरा वृद्धास्तदाख्याः । नृशंसतमः अत्यन्तं क्रूरकर्मा" भा॰ । [अव्रैषीत् ।

व्री वृतौ क्र्या॰ प्वा॰ पर॰ सक॰ अनिट् । व्रि(व्री)णाति

व्री गतौ दिवा॰ आ॰ सक॰ अनिट् । व्रीयते अव्रेष्ट । ओदित् व्रीणः । [अव्रीडिष्ट ।

व्रीड़ क्षेपे दिवा॰ पर॰ सक॰ लज्जायां अक॰ सेट् । व्रीड्यते

व्रीड़ पु॰ व्रीड़-घञ् । लज्जायाम् । अ । तत्रैव स्त्री अमरः ।

व्रीस वधे वा चु॰ उभ॰ पक्षे भ्वा॰ पर॰ सक॰ सेट् । व्रीसयति ते व्रीसति ।

व्रीहि पु॰ व्री-हि किच्च । १धान्यभेदे २आशुधान्ये च अमरः । तद्भेदादिकं भावप्र॰ उक्तं यथा

"वार्षिकाः कण्डिताः शुक्लाः व्रीहयश्चिरपाकिणः । कृष्णव्रीहिः पाटलश्च कुक्कुटाण्डक इत्यपि । शालामुखो जतुमुख इत्याद्याः व्रीहयः स्मृताः । कृष्णव्रीहिः स विज्ञेयो यः कृष्णतुषतण्डुलः । पाटलः पाटलापुष्पवर्णको व्रीहिरुच्यते । कुक्कुटाण्डाकृतिर्व्रीहिः कुक्कुटाण्डक उच्यते । शालामुखः कृष्णशूकः कृष्णतण्डुल उच्यते । लाक्षावर्णं मुखं यस्य ज्ञेयो जतुमुखस्तु सः । व्रीहयः कथिताः पाके मधुरा वीर्य्यतो हिताः । अल्पाभिष्यन्दिनो बद्धवर्च्चस्काः षष्टिकैः समाः । कृष्णव्रीहिर्वरस्तेषां तस्मादल्पगुणाः परे" । ततः अस्त्यर्थे व्रीह्या॰ इनिठनौ । व्रीहिन् व्रीहिक तद्विशिष्टे त्रि॰ विल्वा॰ पुराडाशभिन्ने अवयवार्थे अण् । व्रैह तदवयवे ।